

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

GIREDI YA 12

XITSONGA: RIRIMI RO ENGETELA RO SUNGULA (FAL)

PAPILA RA 3 (P3)

HUKURI 2011

MEMORANDAMU

TIMARAKA: 100

Memorandamu leyi yi na 14 wa tipheji.

XIYENGE XA A: RHUBIRIKI YO KOREKETA XITSALWANA (50)

	Khodi ya 7 Vuswikoti byo hlawuleka 80 – 100%	Khodi ya 6 Vuswikoti bya le henhla 70 – 79%	Khodi ya 5 Vuswikoti bya le henhlanya 60 – 69%	Khodi ya 4 Vuswikoti bya le xikarhi byo amukeleka 50 – 59%	Khodi ya 3 Vuswikoti byo enela 40 – 49%	Khodi ya 2 Vuswikoti byo enelanyana bya madyondza 30 – 39%	Khodi ya 1 Vuswikoti byo ka byi nga enelang 0 – 29%
	<u>26 – 32</u>	<u>22½ – 25½</u>	<u>19½ – 22</u>	<u>16 – 19</u>	<u>13 – 15½</u>	<u>10 – 12½</u>	<u>0 – 9½</u>
VUNDZENI NA NKUNGUHATO Khodi: VN (32 WA TIMARAKA)	-Vundzeni byi kombisa ku twisisa nhlokomhaka hi vuenti. -Mahungu ya na ntlhonthlo naswona ya hlutekile. -Nkunguhato/ mpfapfarhuto wu tirhisiwile ku tumbuluxa xitsalwana lexi hlantswekeke no twisiseka.	-Vundzeni byi kombisa ku twisisa nhlokomhaka kahle. -Mahungu ya koka rinoko naswona ya tsakisa. -Nkunguhato/ mpfapfarhuto wu tirhisiwile ku tumbuluxa xitsalwana lexi kombisaka vutshila no twisiseka.	-Vundzeni byi kombisa ku twisisa nhlokomhaka hi ndlela yo ringanela. -Mahungu ya tsakisa naswona ya khorwisa. -Nkunguhato/ mpfapfarhuto wu tirhisiwile ku tumbuluxa xitsalwana lexi xi nga kahle swinene naswona xa twisiseka.	-Vundzeni byi kombisa ku twisisa nhlokomhaka hi ndlela ya le xikarhi. -Mahungu i ya le xikarhi kambe ya pfumala vuxokoxoko. -Nkunguhato/ mpfapfarhuto wu tirhisiwile ku tumbuluxa xitsalwana lexi enerisaka naswona xa twisiseka.	-Vundzeni i byo enela. Ku na ku kayivela ka nkhlulukelano. -Mahungu ya tala ku fambelana na nhlokomhaka, kambe ku na mbuyelelo wa timhaka. -Nkunguhato/ mpfapfarhuto wu tirhisiwile ku tumbuluxa xitsalwana xo enela, xo twisiseka naswona xi na nkhlulukelano.	-A hi mikarhi hinkwayo laha vundzeni byi twakalaka naswona byi pfumala nkhlulukelano. -Mahungu lama boxiwaka a ma talangi naswona ku tale ngopfu mbuyelelo wa timhaka. -Ku hava vumbhoni lebyi kombisaka leswaku xitsalwana xi kunguhatiwile/ mpfapfarhutiwile naswona xitsalwana a xi andlariwangi kahle.	-Vundzeni bya huhula swinene naswona byi pfumala nkhlulukelano. -Mahungu lama boxiwaka a ma tsakisi naswona ku tale ngopfu mbuyelelo wa timhaka. -Ku hava vumbhoni lebyi kombisaka leswaku xitsalwana xi kunguhatiwile/ mpfapfarhutiwile kambe xitsalwana xi andlariwile hi xiyimo xa le hansi.
RIRIMI, XITAYILI & KU HLELA Khodi: RXH (12 WA TIMARAKA)	10 – 12 -Lemuka nkoka wa matirhiselo ya ririmi hi ndlela ya vukheta. -Ririmi na mahikahatelo swi tirhisiwile hi nkhaqato. -Kota ku tirhisa ririmi ro gega hi mfanelo. -Mahlawulelo ya marito lama tirhisiwaka i ya xiyimo xa le henhla. -Xitayili, thoni na rhejisitara swi fambelana na nhlokomhaka hi ndlela yo hlawuleka. -Xitsalwana a xi na swihoxo hi ku va xi xopaxopiwile no hleriwa.	8½ – 9½ -Lemuka nkoka wa matirhiselo ya ririmi. -Ririmi na mahikahatelo swi tirhisiwile hi mfanelo. -Kota ku katsa na ririmi ro gega hi mfanelo. -Tirhisa tindlela to hambanahambana ta mahlawulelo ya marito hi mfanelo. -Xitayili, thoni na rhejisitara swi fambelana swinene na nhlokomhaka. -Xitsalwana a xi na swihoxo hi ku va xi xopaxopiwile no hleriwa.	7½ – 8 -Vumbhoni byo kota ku lemuka matirhiselo ya ririmi hi ndlela ya vukheta bya tikomba. -Ririmi na mahikahatelo swi tala ku va swi tirhisiwa hi mfanelo. -Kota ku tirhisa ririmi ro gega hi ndlela ya le henhlanya. -Mahlawulelo ya marito lama tirhisiwaka a ya fambelani na nhlokomhaka. -Hi mikarhi yo tala xitayili, thoni na rhejisitara swi fambelana na nhlokomhaka. -Xitsalwana a xi talangi swihoxo hi ku va xi xopaxopiwile no hleriwa.	6 – 7 -Kota ku lemukanyana nkoka wa matirhiselo ya ririmi. -Matirhiselo ya ririmi i ya ntlovelo naswona mahikahatelo i ya le xikarhi. -Kota ku tirhisa ririmi ro gega hi ndlela ya le xikarhi. -Mahlawulelo ya marito i ya le xikarhi. -Hakanyingi xitayili, thoni na rhejisitara swi tala ku fambelana na nhlokomhaka. -Hambileswi xitsalwana xi nga xopaxopiwa no hleriwa, xi pfa xi va na swihoxo.	5 – 5½ -Matirhiselo ya ririmi hi lamo enela. -Matirhiselo ya ririmi ya kayivela naswona mikarhi yin'wana mahikahatelo ya na swihoxo. -Kota ku tirhisa ririmi ro gega hi ndlela yo enela. -Mahlawulelo ya marito i yo enela. -Xitayili, thoni na rhejisitara swi kayivela nkhlulukelano. -Hambileswi xitsalwana xi nga xopaxopiwa no hleriwa, xi pfa xi va na swihoxo leswi nga erivaleni.	4 – 4½ -Matirhiselo ya ririmi i ya madyondza. -Matirhiselo ya ririmi ya tsanile naswona mahikahatelo ya na swihoxo. -Wa tikeriwa ku kota ku tirhisa ririmi ro gega hi mfanelo. -Mahlawulelo ya marito i ya madyondza. -Xitayili, thoni na rhejisitara a swi tirhisiwangi hi mfanelo. -Hambiloko xitsalwana xi xopaxopiwile no hleriwa, xa ha ri na swihoxo swo tala.	0 – 3½ -Matirhiselo ya ririmi ya tsanile swinene. -Matirhiselo ya ririmi ya tsanile naswona mahikahatelo ya na swihoxo swo tala. -Wa tikeriwa ku kota ku tirhisa ririmi ro gega hi mfanelo. -Marito a ya hlawuriwi hi mfanelo. -Xitayili, thoni na rhejisitara a swi tirhisiwangi hi mfanelo eka xitshuriwa hinkwaxo. -Hambiloko xitsalwana xi xopaxopiwile no hleriwa, xa ha ri na swihoxo swo tala naswona a xi twisiseki.

Vundzeni bya papila leri a byi tirhisiwi handle ka mpfumelelo wa ntsariso

Phendla

XIVUMBEKO	5 – 6	4½	4	3 – 3½	2½	2	0 – 1½
Khodi: X (6 WA TIMARAKA)	-Ku na nkhlukelano eka malukelo ya nhlokomhaka. -Vuxokoxoko byi andlariwile hi ndlela yo kongoma yo hlawuleka swinene. -Swivulwa na tindzimana swi andlariwile hi ndlela ya nkhlukelano swinene. -Vulehi byi fambelana na swilaveko swa xitsalwana.	-Ku na nkhlukelano eka malukelo ya nhlokomhaka. -Vuxokoxoko byi andlariwile hi ndlela yo kongoma swinene. -Swivulwa na tindzimana swi andlariwile hi mfanelo swinene. -Vulehi hi lebyi faneleke.	-Malukelo ya timhaka to tala ya fambelana na nhlokomhaka. -Vuxokoxoko byi andlariwile hi ndlela leyi faneleke. -Swivulwa na tindzimana swi andlariwile hi mfanelo. -Vulehi hi lebyi faneleke.	-Malukelo ya timhaka ya fambelana na nhlokomhaka. -Vuxokoxoko byin'wana byi andlariwile ku ya hi swilaveko swa nhlokomhaka. -Swivulwa na tindzimana swi na swihoxo kambe xitsalwana xa twisiseka. -Vulehi byi tala ku va lebyi faneleke.	-Malukelo ya timhaka tin'wana ya fambelana na nhlokomhaka. -Ku na vuxokoxokonyana lebyi andlariweke hi ndlela leyi twisisekaka. -Swivulwa na tindzimana swi na swihoxo kambe xitsalwana xa twisiseka. -Xitsalwana xi lehe/ kome ngopfu.	-Malukelo ya timhaka tin'wana a ya fambelani na nhlokomhaka. -Mikarhi yin'wana vuxokoxoko bya huhula naswona hungu leri a ri vulaka a ri koti ku kumbeteleka. -Swivulwa na tindzimana i swa madyondza. -Xitsalwana xi lehe/ kome ngopfu.	-Malukelo ya timhaka eka xitsalwana hinkwaxo a ya fambelani na nhlokomhaka. -Vuxokoxoko lebyi andlariweke bya huhula. -Swivulwa na tindzimana swi pfuvapfuvanile naswona a swi na nandzelelano. -Xitsalwana xi lehe/ kome ku tlula mpimo swinene.

XIYENGE XA B: RHUBIRIKI YO KOREKETA SWITSALWAMBIKO SWO LEHA (30)

	Khodi ya 7 Vuswikoti byo hlawuleka 80 – 100%	Khodi ya 6 Vuswikoti bya le henhla 70 – 79%	Khodi ya 5 Vuswikoti bya le henhlanyana 60 – 69%	Khodi ya 4 Vuswikoti bya le xikarhi byo amukeleka 50 – 59%	Khodi ya 3 Vuswikoti byo enela 40 – 49%	Khodi ya 2 Vuswikoti byo enelanyana bya madyondza 30 – 39%	Khodi ya 1 Vuswikoti byo ka byi nga enelangi 0 – 29%
VUNDZENI, NKUNGUHATO & XIVUMBEKO Khodi: VNX (20 WA TIMARAKA)	16 – 20 -Ku na vutivi byo hlawuleka ku ya hi swilaveko swa xitsalwambiko. -Maandlalelo ya mahungu ya kombisa ku vupfa ka miehleketo, mahungu hi lamo kongoma swinene eka xitsalwambiko hinkwaxo naswona a nga humi emhakeni. -Vundzeni na timhaka swi na nkhlukelano swinene naswona timhaka ti andlariwile hi ndlela yo enerisa, na vuxokoxoko hinkwabyo byi seketela nhlokomhaka. -Vumbhoni bya nkunguhato/ mpfapfarhuto byi tikomba hikuva ku tumbuluxiwile xitsalwambiko lexi hlantseweke swinene no twisiseka. -U landzelerile milawu hinkwayo ya swilaveko swa xivumbeko naswona xitsalwambiko xi hlawulekile.	14 – 15½ -Ku na vutivi bya kahle swinene ku ya hi swilaveko swa xitsalwambiko. -Maandlalelo ya mahungu ya kombisa ku vupfa ka miehleketo, mudyondzi u andlala mahungu hi ndlela yo kongoma naswona a nga tali ku huma emhakeni. -Vundzeni na timhaka swi na nkhlukelano naswona timhaka ti andlariwile hi ndlela yo enerisa, na vuxokoxoko hinkwabyo byi seketela nhlokomhaka. -Vumbhoni bya nkunguhato/ mpfapfarhuto byi tikomba hikuva ku tumbuluxiwile xitsalwambiko xa kahle swinene no twisiseka. -U landzelerile milawu leyi faneleke ya swilaveko swa xivumbeko.	12 – 13½ -Ku na vutivi bya kahle ku ya hi swilaveko swa xitsalwambiko. -Mudyondzi u andlala mahungu hi ndlela yo kongoma kambe u pfa a humanyana emhakeni. -Vundzeni na timhaka swi andlariwile hi ndlela ya nkhlukelano naswona vuxokoxoko byi seketela nhlokomhaka. -Vumbhoni bya nkunguhato/ mpfapfarhuto byi tikomba hikuva ku tumbuluxiwile xitsalwambiko xa kahle no twisiseka. -U tala ku landzelela milawu leyi faneleke ya swilaveko swa xivumbeko.	10 – 11½ -Ku na vutivi bya le xikarhi ku ya hi swilaveko swa xitsalwambiko. -Loko mudyondzi a andlala mahungu u pfa a huma emhakeni kambe a swi onhi mongo wa mhaka. -Vundzeni na timhaka swi andlariwile hi ndlela ya nkhlukelano wa le xikarhi naswona vuxokoxoko byin'wana byi seketela nhlokomhaka. -Vumbhoni bya nkunguhato/ mpfapfarhuto byi tikomba hikuva ku tumbuluxiwile xitsalwambiko xa le xikarhi no twisiseka. -Xivumbeko xi andlariwile hi ndlela ya le xikarhi ku ya hi swilaveko swa matsalelo.	8 – 9½ -Ku na vutivi byo enela ku ya hi swilaveko swa xitsalwambiko. -Loko mudyondzi a andlala mahungu u pfa a huma emhakeni naswona mikarhi yin'wana mongo wa mhaka wu pfa wu nga twali. -Vundzeni na timhaka swi andlariwile hi ndlela ya nkhlukelano wo enela naswona ku na vuxokoxoko bya madyondza byo seketela nhlokomhaka. -Vumbhoni bya nkunguhato/ mpfapfarhuto byi tikomba hikuva ku tumbuluxiwile xitsalwambiko xo enela no twisiseka. -Xivumbeko xi andlariwile hi ndlela yo enela ku ya hi swilaveko swa matsalelo, kambe ku na swihoxo leswi nga lo tlangandla, erivaleni.	6 – 7½ -Vutivi lebyi nga kona i bya madyondza ku ya hi swilaveko swa xitsalwambiko. -Mudyondzi u huma emhakeni loko a andlala mahungu naswona mikarhi yin'wana mongo wa mhaka a wu twali. -Vundzeni na timhaka a swi talangi ku va na nkhlukelano naswona ku na vuxokoxoko byitsongo lebyi seketelaka nhlokomhaka. -Hambileswi nkunguhato/ mpfapfarhuto wu nga endliwa, xitsalwambiko a xi ringanelangi ku va xa Ririmi ro Engetela ro Sungula naswona xitsalwambiko a xi andlariwanga kahle. -Xivumbeko a xi andlariwanga hi ndlela yo landzelela milawu ya matsalelo, naswona ku na swihoxo leswi kavanyetaka mongo.	0 – 5½ -Ku pfumaleka vutivi bya matsalelo ya switsalwambiko. -Mudyondzi u huma emhakeni loko a andlala mahungu naswona mikarhi yin'wana mongo wa mhaka a wu twali. -Vundzeni na timhaka a swi na nkhlukelano naswona ku na vuxokoxokonyana lebyi seketelaka nhlokomhaka. -Nkunguhato/ mpfapfarhuto a swi andlariwanga hi ndlela ya kahle naswona maandlalelo ya xitsalwana i ya xiyimo xa le hansi. -Xivumbeko a xi andlariwanga hi ndlela yo landzelela swilaveko swa matsalelo.

RIRIMI , XITAYILI & KU HLELA Khodi: RXH (10 WA TIMARAKA)	8 – 10 -Vulongoloxamarito byi endliwile hi nkhaqato na hi ndlela ya vutlhari swinene. -Ntivoririmi wu tirhisiwile hi nkhaqato hi xiyimo xa le henhla swinene ku ya hi xikongomelo xa vaamukeri va mahungu na mbangu. -Xitayili, thoni na rhejisitara swi tirhisiwile hi nkhaqato swinene ku ya hi swilaveko swa nhlokomhaka. -Xitsalwambiko xi hava na xihoxo na xin'we hikuva xi xopaxopiwile no hleriwa. -Xitsalwambiko xi na vulehi lebyi faneleke.	7 – 7½ -Vulongoloxamarito byi endliwile kahle swinene. -Ntivoririmi wu tala ku va wu tirhisiwile hi nkhaqato ku ya hi xikongomelo xa vaamukeri va mahungu na mbangu. -Xitayili, thoni na rhejisitara swi tala ku va swi tirhisiwile hi mfanelo ku ya hi swilaveko swa nhlokomhaka. -Xitsalwambiko a xi talelangi hi swihoxo hikuva xi xopaxopiwile no hleriwa. -Xitsalwana xi na vulehi lebyi faneleke.	6 – 6½ -Vulongoloxamarito byi kahle naswona marito ya hlayeka kahle. -Ntivoririmi wu tirhisiwile hi nkhaqato ku ya hi xikongomelo xa vaamukeri va mahungu na mbangu. -Xitayili, thoni na rhejisitara swi tala ku fambelana na nhlokomhaka. -Xitsalwambiko xi na swihoxonyana hikuva xi xopaxopiwile no hleriwa. -Xitsalwana xi na vulehi lebyi faneleke.	5 – 5½ -Vulongoloxamarito i bya le xikarhi. Swihoxo a swi onhi nkhluko wa mongo. -Ntivoririmi wu tirhisiwile hi ndlela yo amukeleka ku ya hi xikongomelo xa vaamukeri va mahungu na mbangu. -Xitayili, thoni na rhejisitara swi tirhisiwile hi ndlela yo enela. -Xitsalwambiko xi na swihoxo swa le xikarhi hikuva xi xopaxopiwile no hleriwa. -Xitsalwana xi tala ku va na vulehi lebyi faneleke.	4 – 4½ -Vulongoloxamarito i byo enela naswona ku na swihoxo swo tala. -Ntivoririmi wa kayivela naswona a wu enelang ku ya hi xikongomelo xa vaamukeri va mahungu na mbangu. -Matirhiselo ya xitayili, thoni na rhejisitara swi pfa swi nga twisiseki. -Hambiloko xitsalwambiko xi xopaxopiwile no hleriwa, xa ha ri na swihoxo. -Xitsalwana xi komile/lehile swinene.	3 – 3½ -Vulongoloxamarito i bya xiyimo xa le hansi naswona swa nonoha ku landzelela mongo wa mhaka. -Ntivoririmi wa ha lava ku antswisiwa naswona a wu ringanelangi ku ya hi xikongomelo xa vaamukeri va mahungu na mbangu. -Xitayili, thoni na rhejisitara a swi tirhisiwangi hi mfanelo. -Hambiloko xitsalwambiko xi xopaxopiwile no hleriwa, xa ha ri na swihoxo swo tala. -Xitsalwana xi komile/lehile swinene.	0 – 2½ -Vulongoloxamarito i bya xiyimo xa le hansi swinene naswona swa nonoha ku landzelela mongo wa mhaka. -Ntivoririmi wu lava ku antswisiwa swinene naswona a wu ringanelangi ku ya hi xikongomelo xa vaamukeri va mahungu na mbangu. -Xitayili, thoni na rhejisitara a swi fambelani na nhlokomhaka. -Hambiloko xitsalwambiko xi xopaxopiwile no hleriwa, xa ha ri na swihoxo swo tala naswona xi hlanganisa nhloko. -Xitsalwana xi komile/lehile swinene.
---	--	---	--	--	---	---	--

XIYENGE XA C: RHUBIRIKI YO KOREKETA SWITSALWAMBIKO SWO KOMA (20)

	Khodi ya 7 Vuswikoti byo hlawuleka 80 – 100%	Khodi ya 6 Vuswikoti bya le henhla 70 – 79%	Khodi ya 5 Vuswikoti bya le henhlanya 60 – 69%	Khodi ya 4 Vuswikoti bya le xikarhi byo amukeleka 50 – 59%	Khodi ya 3 Vuswikoti byo enela 40 – 49%	Khodi ya 2 Vuswikoti byo enelanyana bya madyondza 30 – 39%	Khodi ya 1 Vuswikoti byo ka byi nga enelangi 0 – 29%
VUNDZENI, NKUNGUHATO & XIVUMBEKO Khodi: VNX (13 WA TIMARAKA)	10½ – 13 -Ku na vutivi byo hlawuleka ku ya hi swilaveko swa xitsalwambiko. -Maandlalelo ya mahungu ya kombisa ku vupfa ka miehleketo, mahungu hi lamo kongoma swinene eka xitsalwambiko hinkwaxo naswona a nga humi emhakeni. -Vundzeni na timhaka swi na nkhlukelano swinene naswona timhaka ti andlariwile hi ndlela yo enerisa, na vuxokoxoko hinkwabyo byi seketela nhlokomhaka. -Vumbhoni bya nkunguhato/ mpfapfarhuto byi tikomba hikuva ku tumbuluxiwile xitsalwambiko lexi hlantswekeke swinene no twisiseka. -U landzelerile milawu hinkwayo ya swilaveko swa xivumbeko naswona xitsalwambiko xi hlawulekile.	9½ – 10 -Ku na vutivi bya kahle swinene ku ya hi swilaveko swa xitsalwambiko. -Maandlalelo ya mahungu ya kombisa ku vupfa ka miehleketo, mudyondzi u andlala mahungu hi ndlela yo kongoma naswona a nga tali ku huma emhakeni. -Vundzeni na timhaka swi na nkhlukelano naswona timhaka ti andlariwile hi ndlela yo enerisa, na vuxokoxoko hinkwabyo byi seketela nhlokomhaka. -Vumbhoni bya nkunguhato/ mpfapfarhuto byi tikomba hikuva ku tumbuluxiwile xitsalwambiko xa kahle swinene no twisiseka. -U landzelerile milawu leyi faneleke ya swilaveko swa xivumbeko.	8 – 9 -Ku na vutivi bya kahle ku ya hi swilaveko swa xitsalwambiko. -Mudyondzi u andlala mahungu hi ndlela yo kongoma kambe a pfa a humanyana emhakeni. -Vundzeni na timhaka swi andlariwile hi ndlela ya nkhlukelano naswona vuxokoxoko byi seketela nhlokomhaka. -Vumbhoni bya nkunguhato/ mpfapfarhuto byi tikomba hikuva ku tumbuluxiwile xitsalwana xa kahle no twisiseka. -U tala ku landzelela milawu leyi faneleke ya swilaveko swa xivumbeko.	6½ – 7½ -Ku na vutivi bya le xikarhi ku ya hi swilaveko swa xitsalwambiko. -Loko mudyondzi a andlala mahungu u pfa a huma emhakeni kambe a swi onhi mongo wa mhaka. -Vundzeni na timhaka swi andlariwile hi ndlela ya nkhlukelano wa le xikarhi naswona vuxokoxoko byin'wana byi seketela nhlokomhaka. -Vumbhoni bya nkunguhato/ mpfapfarhuto byi tikomba hikuva ku tumbuluxiwile xitsalwana xa le xikarhi no twisiseka. -Xivumbeko xi andlariwile hi ndlela ya le xikarhi ku ya hi swilaveko swa matsalelo.	5½ – 6 -Ku na vutivi byo enela ku ya hi swilaveko swa xitsalwambiko. -Loko mudyondzi a andlala mahungu u pfa a huma emhakeni naswona mikarhi yin'wana mongo wa mhaka wu pfa wu nga twali. -Vundzeni na timhaka swi andlariwile hi ndlela ya nkhlukelano wo enela naswona ku na vuxokoxoko bya madyondza byo seketela nhlokomhaka. -Vumbhoni bya nkunguhato/ mpfapfarhuto byi tikomba hikuva ku tumbuluxiwile xitsalwana xo enela no twisiseka. -Xivumbeko xi andlariwile hi ndlela yo enela ku ya hi swilaveko swa matsalelo, kambe ku na swihoxo leswi nga lo tlangandla, erivaleni.	4 – 5 -Vutivi lebyi nga kona i bya madyondza ku ya hi swilaveko swa xitsalwambiko. -Mudyondzi u huma emhakeni loko a andlala mahungu naswona mikarhi yin'wana mongo wa mhaka a wu twali. -Vundzeni na timhaka a swi tali ku va na nkhlukelano naswona ku na vuxokoxoko byitsongo lebyi seketelaka nhlokomhaka. -Hambileswi nkunguhato/ mpfapfarhuto wu nga endliwa, xitsalwana a xi ringanelangi ku va xa Ririmi ro Engetela ro Sungula naswona xitsalwana a xi andlariwangi kahle. -Xivumbeko a xi andlariwangi hi ndlela yo landzelela milawu ya matsalelo, naswona ku na swihoxo leswi kavanyetaka mongo.	0 – 3½ -Ku pfumaleka vutivi bya matsalelo ya switsalwambiko. -Mudyondzi u huma emhakeni loko a andlala mahungu naswona mikarhi yin'wana mongo wa mhaka a wu twali. -Vundzeni na timhaka a swi na nkhlukelano naswona ku na vuxokoxokonyana lebyi seketelaka nhlokomhaka. Nkunguhato/ mpfapfarhuto a swi andlariwangi hi ndlela ya kahle naswona maandlalelo ya xitsalwana i ya xiyimo xa le hansi. -Xivumbeko a xi andlariwangi hi ndlela yo landzelela swilaveko swa matsalelo.

RIRIMI , XITAYILI & KU HLELA Khodi: RXH (7 WA TIMARAKA)	6 – 7	5 – 5½	4½	3½ – 4	3	2½	0 – 2
	<p>-Vulongoloxamarito byi endliwile hi nkhaqato na hi ndlela ya vutlhari swinene.</p> <p>-Ntivoririmi wu tirhisiwile hi nkhaqato hi xiyimo xa le henhla swinene ku ya hi xikongomelo xa vaamukeri va mahungu na mbangu.</p> <p>-Xitayili, thoni na rhejisitara swi tirhisiwile hi nkhaqato swinene ku ya hi swilaveko swa nhlokomhaka.</p> <p>-Xitsalwambiko xi hava na xihoxo na xin'we hikuva xi xopaxopiwile no hleriwa.</p> <p>-Xitsalwambiko xi na vulehi lebyi faneleke.</p>	<p>-Vulongoloxamarito byi endliwile kahle swinene.</p> <p>-Ntivoririmi wu tala ku va wu tirhisiwile hi nkhaqato ku ya hi xikongomelo xa vaamukeri va mahungu na mbangu.</p> <p>-Xitayili, thoni na rhejisitara swi tala ku va swi tirhisiwile hi mfanelo ku ya hi swilaveko swa nhlokomhaka.</p> <p>-Xitsalwambiko a xi talelangi hi swihoxo hikuva xi xopaxopiwile no hleriwa.</p> <p>-Xitsalwana xi na vulehi lebyi faneleke.</p>	<p>-Vulongoloxamarito byi kahle naswona marito ya hlayeka kahle.</p> <p>-Ntivoririmi wu tirhisiwile hi nkhaqato ku ya hi xikongomelo xa vaamukeri va mahungu na mbangu.</p> <p>-Xitayili, thoni na rhejisitara swi tala ku fambelana na nhlokomhaka.</p> <p>-Xitsalwambiko xi na swihoxonyana hikuva xi xopaxopiwile no hleriwa.</p> <p>-Xitsalwana xi na vulehi lebyi faneleke.</p>	<p>-Vulongoloxamarito i bya le xikarhi. Swihoxo a swi onhi nkholuko wa mongo.</p> <p>-Ntivoririmi wu tirhisiwile hi ndlela yo amukeleka ku ya hi xikongomelo xa vaamukeri va mahungu na mbangu.</p> <p>-Xitayili, thoni na rhejisitara swi tirhisiwile hi ndlela yo enela.</p> <p>-Xitsalwambiko xi na swihoxo swa le xikarhi hikuva xi xopaxopiwile no hleriwa.</p> <p>-Xitsalwana xi tala ku va na vulehi lebyi faneleke.</p>	<p>-Vulongoloxamarito i byo enela naswona ku na swihoxo swo tala.</p> <p>-Ntivoririmi wa kayivela naswona a wu enelang ku ya hi xikongomelo xa vaamukeri va mahungu na mbangu.</p> <p>-Matirhiselo ya xitayili, thoni na rhejisitara swi pfa swi nga twisiseki.</p> <p>-Hambiloko xitsalwambiko xi xopaxopiwile no hleriwa, xa ha ri na swihoxo.</p> <p>-Xitsalwana xi komile/ lehile swinene.</p>	<p>-Vulongoloxamarito i bya xiyimo xa le hansi naswona swa nonoha ku landzelela mongo wa mhaka.</p> <p>-Ntivoririmi wa ha lava ku antswisiwa naswona a wu ringanelangi ku ya hi xikongomelo xa vaamukeri va mahungu na mbangu.</p> <p>-Xitayili, thoni na rhejisitara a swi tirhisiwangi hi mfanelo.</p> <p>-Hambiloko xitsalwambiko xi xopaxopiwile no hleriwa, xa ha ri na swihoxo swo tala.</p> <p>-Xitsalwana xi komile/ lehile swinene.</p>	<p>-Vulongoloxamarito i bya xiyimo xa le hansi swinene naswona swa nonoha ku landzelela mongo wa mhaka.</p> <p>-Ntivoririmi wu lava ku antswisiwa swinene naswona a wu ringanelangi ku ya hi xikongomelo xa vaamukeri va mahungu na mbangu.</p> <p>-Xitayili, thoni na rhejisitara a swi fambelani na nhlokomhaka.</p> <p>-Hambiloko xitsalwambiko xi xopaxopiwile no hleriwa, xa ha ri na swihoxo swo tala naswona xi hlanganisa nhloko.</p> <p>-Xitsalwana xi komile/ lehile swinene.</p>

MAAVELO YA TIMARAKA**XIYENGE XA A: XITSALWANA: 50 WA TIMARAKA**

VUNDZENI NA NKUNGUHATO	(VN):	32
RIRIMI, XITAYILI NA KU HLELA	(RXH):	12
XIVUMBEKO	(X):	<u>06</u>
		50

XIYENGE XA B: XITSALWAMBIKO XO LEHA: 30 WA TIMARAKA

VUNDZENI, NKUNGUHATO NA XIVUMBEKO	(VNX):	20
RIRIMI, XITAYILI NA KU HLELA	(RXH):	<u>10</u>
		30

XIYENGE XA C: XITSALWAMBIKO XO KOMA: 20 WA TIMARAKA

VUNDZENI, NKUNGUHATO NA XIVUMBEKO	(VNX):	13
RIRIMI, XITAYILI NA KU HLELA	(RXH):	<u>07</u>
		20

SWILETELO SWA MAKOREKETELO**XIYENGE XA A: SWITSHURIWA SWA SWITSALWANA****XIVUTISO XA 1****VADYONDZI VA NGA TSALA SWIN'WANA SWA LESWI LANDZELAKA:**

1.1 Rungula hi nhlawulo wa miganga wa lembe ra 2011.

- Siku na ndhawu.
- Nkarhi wo pfula xitichi xo hlawulela eka xona.
- Maxelo ya siku.
- Vafambisi va nhlawulo na vayimeri va mihlangano.
- Mihlangano ya ximfumo leyi a yi nghenerile nhlawulo.
- Mihlangano yo tiyimela hi yoxe leyi a yi nghenerile nhlawulo.
- Migingiriko ya siku.
- Matikhomelo ya vahlawuri.
- Matikhomelo ya vanhu lava a va nga tsarisangi.
- Vuhlayiseki.
- Ku pfala ka xitichi
- Mbuyelo wa nhlawulo.

1.2 Hlamusela hi matikhomelo ya vantshwa va manguva lawa.

- Matikhomelo ya vona.
- Maambalelo ya vona.
- Vuxaka bya vona hi xivona.
- Vuxaka bya vona na vatswari.
- Leswi va swi endlaka emigangeni ya vona.
- Mavonelo ya vona hi tlhelo ra swipyopyi na swidzidziharisi.
- Mihlangano ya vantshwa leyi va yi nghenelelaka.
- Mitlangu leyi nga kona emigangeni ya vona.
- Swiphiko leswi va hlanganaka na swona emigangeni ya vona.
- Manghenelo ya vona xikolo.

1.3 Vonelo hi tlhelo ra vatirhi va le swibedhlele.

- Vuhlayiseki etigedeni ta swibedhlele
- Matikhomelo ya vamabalana.
- Matikhomelo ya vaongori.
- Switirhisiwa eswibedhlele.
- Swakudya.
- Mikarhi yo vona vavabyi.
- Vuxaka exikarhi ka vavabyi na vaongori.
- Vuxaka exikarhi ka vaongori na lava va taka eku pfuxeleni ka vavabyi.
- Vatirhi va mbhasiso.
- Matirhelo na matikhomelo ya madokodela.

1.4 Loko varhangeri va tshama eswitulwini nkarhi wo leha swi bihile.

Ku pfumela

- Va xoperiwa swihoxo.
- Va rivala ku tirha mitirho ya vona.
- Va wisa ikhonomi ya tiko.
- A va ha landzeleli milawu.
- Va tirhisa maphorisa na masocha ku banga vusopfa bya vona.
- Mitirho ya vaakatiko ya hela.
- Vukungundzwana bya andza.
- Ku tirhisiwa ngopfu xin'wanamanana.
- Va dlaya vakaneti va vona.
- Vaakatiko va rhurhela ematikweni man'wana.

Ku kaneta

- Swi endla leswaku va va na ntokoto.
- Va tirha hi ku titshemba.
- Ntokoto wa vona wu kurisa ikhonomi ya tiko.
- Va tirha ku ya hi vumbiwa lebyi va nga byi endla.
- A va cinci milawu swi nga fanelangi.
- Va thola ku ya hi vuswikoti bya munhu.
- Va tiva tiko hi ku hetiseka.
- Vukorhokeri bya antswa.
- Mitirho ya pfuleka.
- Vugevenga bya hunguteka.

1.5 Mfumo wa xidemokirasi wa pfumela leswaku vanhu va rimbewu rin'we va tekana. Xana wena u ri yini hi mhaka leyi?

Vunene bya swona.

- Wu xixima timfanelo ta vanhu.
- Swi dyondzisa tiko ku xixima timfanelo ta van'wana.
- Swi hunguta mavabyi lama tlulelaka hi timhaka ta masangu.
- Swi hunguta ku xanisiwa ka vamanana.
- Swi hunguta ku andza ka vana swi nga fanelangi.
- Ku sivela ku andza ka vana swi kurisa ikhonomi.
- Swi hunguta vugevenga.
- Swi dyondzisa vanhu ku tiamukela.
- Swi dyondzisa vaakatiko ku amukela swiyimo swa vanhu .
- Va swi kota ku avelana swiambalo.

Vubihi bya swona.

- Wu nyika timfanelo leti lwaka na ntumbuluko
- Vaakatiko a va swi amukeli.
- Swi hunguta nhlayo ya vaakatiko.
- Swi lwisana na vukhonger.
- Loko va avelana swiambalo swi wisa ikhonomi.
- Vatswari va vona a va swi amukeli.
- Swi yisa xiyimo xa vona ehansi.
- Loko va soriwa hi van'wana va vanga madzolong.
- Swi endla leswaku va nga vi na vuxaka lebyinene na vaakatiko.
- Swi va vengalisa na maxaka ya vona.

1.6 Hlamusela munhu loyi u n'wi tsakelaka.

- Mavito ya yena.
- Laha a tshamaka kona.
- Ntirho wa yena na ndhawu leyi a tirhaka eka yena (leswi a endlaka swona).
- Xivangelo lexi endlaka leswaku u n'wi tsakela.
- Xiyimo xa yena xa dyondzo.
- Maambelelo ya yena.
- Matikhomelo ya yena.
- Vuxaka bya yena na vanhu van'wana.
- Swilo leswi a swi tsakelaka ngopfu.
- Tindhawu leti a fambelaka eka tona.

1.7 Ntlangu lowu ndzi nga tshama ndzi wu hlalela.

Ntlangu wa golofu wa mphikizano wo karhi.

- Ndhawu laha a wu tlangeriwa kona.
- Ntlawa wa vatlangi lava a va khumbeka, xik. Vantshwa.
- Matikhomelo ya vatlangi.
- Matikhomelo ya vahlaleri.
- Mutlangi loyi a nga humelela.
- Masagwadi ya siku.

KUMBE

- Siku, nkarhi na ndhawu ya ntlangu.
- Muxaka wa ntlangu.
- Swipanu leswi a swi tlanga.
- Vafambisi va ntlangu.
- Matikhomelo ya vatlangi.
- Matikhomelo ya varhangeri va swipanu.
- Matikhomelo ya vahlaleri.
- Matikhomelo ya xipanu lexi nga hlula.
- Matikhomelo ya xipanu lexi nga dyiwa.
- Masagwadi ya siku.

1.8 Xana u vona swi fanerile leswaku vadyondzisi va nyika vadyondzi nkarhi wo dyondzisana hi xivona?

Swi fanerile

- Va kuma nkarhi wo burisana.
- Swi endla leswaku va va na vutitshembi.
- Swi endla leswaku va tsundzuka leswi va nga swi dyondza.
- A va chavi ku vutisana.
- A va chavi ku kanetana loko swi fanerile.
- Mudyondzisi u kota ku vona vadyondzi lava nga na vuswikoti.
- Mudyondzisi u kota ku vona vadyondzi lava nga ngheneleliki loko va ri hi xivona.
- Swi endla leswaku vadyondzi va xiximana.
- Swi endla leswaku vadyondzi va tilulamisa va nga si dyondzisana.
- Swi va dyondzisa ku endla mimbulavulo va nga vi na ku chava.

A swi fanelangi

- Swi endla leswaku vadyondzisi va nga ha tilulamisi.
- Leswi a swi fanele swi endliwa hi vadyondzisi swi endliwa hi vana.
- Swi andzisa vulolo.
- Swi dya nkarhi.
- Vadyondzi va tekelana ehansi.
- Vadyondzi lava dyondzaka hi ku nonoka a va vuyeriwi hi nchumu.
- Swi pfuna ntsena eka swikolo leswi ku nga na switirhisiwa.
- Swi endla leswaku vadyondzi va xwa hi ku chava ku ya dyondzisa.

NTSENGO WA XIYENGE XA A: 50

XIYENGE XA B: SWITSHURIWA SWA SWITSALWAMBIKO SWO LEHA**XIVUTISO XA 2****XIVUMBeko XI FANELE XI KOMBISA LESWI LANDZELAKA:****2.1 Papila ra xinghana**

- Adirese ya mutsari na siku leri ri nga tsariwa hi rona ku sukela exikarhi ka phepha ro tsalela ku ya etlhelo ra voko ra xinene.
- Xiloso.
- Marito yo khensa.
- Nsariso.

2.2 Mbulavulo

- Ku xeweta vupfhumba.
- Ku andlala nhlokomhaka.
- A nga boxa swin'wana swo fana na darata, swipyopyi, swidzidziharisi swithavatlhavani,
- Magimetelo.

2.3 N'wangulano

- Siku, nkarhi na ndhawu.
- Leswi va burisanaka hi swona.
- Swiendlo swi kombisiwa swi ri endzeni ka swiangi.
- Emahlweni ka mavito ya swivulavuri ku tsariwa hikombirhi.

2.4 Papila ra xikombelo xa ntirho na papila ra vutihlavuteri (CV)

Papila ra xikombelo xa ntirho ri fanele ku va na leswi landzelaka:

- Adirese ya mutsari ehenhla hi tlhelo ra voko ra xinene.
- Adirese ya mutsaleriwa ehansi ka adirese ya mutsari hi tlhelo ra voko ra ximatsi.
- Xiloso.
- Nhlokomhaka.
- Mahungu.
- Nsariso.

Papila ra vutihlavuteri ri fanele ku va na leswi landzelaka:

Mavito ya munhu, adirese, masiku yo velekiwa, nomboro ya pasi, tidyondzo, ntokoto, vanhu lava va ku tivaka na swin'wana.

NTSENGO WA XIYENGE XA B: 30

XIYENGE XA C: SWITSHURIWA SWA SWITSALWAMBIKO SWO KOMA**XIVUTISO XA 3****XIVUMBeko XI FANELE XI KOMBISA LESWI LANDZELAKA:****3.1 Khadi**

- Mavito ya loyi ku tlangeriwaka yena.
- Malembe lama a ma hlanganiseke.
- Ndhawu.
- Siku na nkarhi.
- Mavito ya murhambi.
- Mavito ya murhambiwa.
- Maambalelo.
- Ku tiyisisa vukona.

3.2 Dayari

- Vuxokoxoko bya migingiriko ya siku bya andlariwa.
- Tindhawu laha migingiriko ya kona yi nga ta humelela kona ya kombisiwa.
- Ku kombisiwa na mikarhi leyi migingiriko ya kona yi nga ta humelela hi yona.

3.3 Swiletelo swa ndlela.

- Vito ra xitichi.
- Miako leyi nga kona ekusuhi na xitichi.
- Miako ya le tlhelo ka ndlela.
- Vulehi bya mpfhuka wo suka exitichini.
- Miako ya laha a yaka kona.

NTSENGO WA XIYENGE XA C: 20
NTSENGO WA TIMARAKA: 100